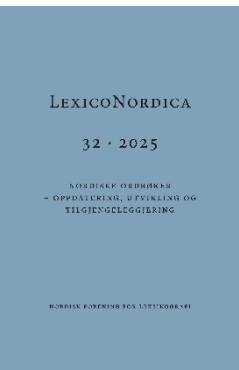

LexicoNordica

Titel:	Revitalisering af Íslensk orðsifjabók, islandsk etymologisk ordbog	
Forfatter:	Trausti Dagsson & Ellert Þór Jóhannsson	
Kilde:	LexicoNordica 32, 2025, s. 37-57	
URL:	https://tidsskrift.dk/lexn/issue/archive	

© 2025 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Revitalisering af *Íslensk orðsifjabók*, islandsk etymologisk ordbog

Trausti Dagsson & Ellert Þór Jóhannsson

This article discusses *Íslensk orðsifjabók*, an etymological dictionary of modern Icelandic, its structure and material. This work came out in print in 1989 but has recently been revitalized and made available on a new online platform. The platform has several innovative features, including visual graphs showing relations between words and languages. The online version improves access to the dictionary, though some features need improvement and copyright restricts further development.

1. Indledning

Íslensk orðsifjabók (IO) er den eneste etymologiske ordbog over det moderne islandske sprog. Ordbogen gør rede for det islandske ordforråds historie og har ca. 25.000 opslagsord. IO blev første gang udgivet på tryk i 1980'erne (Magnússon 1989), men senere er materialet også blevet publiceret online. IO er et forfatterværk under ophavsret. Det betyder at værket forbliver som det er, og at det ikke kan revideres eller opdateres indholdsmæssigt.

I denne artikel giver vi et overblik over IO, de typer oplysninger der præsenteres i værket, og det som vi kalder revitaliseringen af IO. Vi diskuterer en ny webplatform, IOW, hvor hele ordbogsmaterialet er blevet gjort tilgængeligt og søgbart samt opgraderet med diverse søgemuligheder og andre forbedringer, idet ordbogens egentlige indhold forbliver det samme som før.

Artiklen er struktureret på følgende vis. Efter indledningen gives der i andet afsnit en kort baggrund om ordbogen og dens forfatter efterfulgt af en diskussion af de typer informationer man finder i etymologiske ordbøger. Vi giver et overblik over islandsk

og dets rødder i norrønt og urgermansk, og ser nærmere på et typisk opslag i den trykte udgave.

I tredje afsnit præsenterer vi IO som en digital udgave og dens indhold, herunder strukturen og organiseringen af informationer. Vi redegør for hvordan IOW er blevet til, og hvordan revitaliseringsprocessen er foregået. Vi adresserer også nogle udfordringer, både praktiske og lidt mere fundamentale. Vi diskuterer hvad det betyder for IO at der er tale om et statisk værk som begrænser mulighederne for videreudvikling, og vi ser på fremtidsperspektiverne for hvordan man fortsat kan forbedre platformens indhold. Til sidst er der afsluttende bemærkninger.

2. Baggrund

IO er udarbejdet af Ásgeir Blöndal Magnússon (1909-1987) som var lingvist og leksikograf ved *Orðabók Háskólans*, det leksikografiske institut ved Islands Universitet, og leder af instituttet i mange år. Han arbejdede sideløbende på sit etymologiske opslagsværk allerede fra 1960'erne, men først efter at han gik på pension i 1980, kunne han fokusere mere på arbejdet på denne ordbog. Desværre døde Ásgeir Blöndal før *Íslensk orðsifjabók* udkom endeligt på tryk i 1989, men inden da nåede han at skrive indledningen og korrekturlæse størstedelen af det færdige manuskript (jf. Magnússon 1989:xxii).

2.1. Etymologiske oplysninger

Etymologiske ordbøger udgør en særlig type ordbøger der kan beskrives som diakroniske, da de redegør for ordenes historiske udvikling (jf. Svensén 1987:18). Der er en lang tradition for etymologiske ordbøger for europæiske sprog. Ordbøgerne kan afvige betydeligt fra hinanden med hensyn til både faglig rækkevidde

og graden af leksikografisk detaljeringsniveau (jf. Malkiel 1976). Det historiske plejer at udgøre den vigtigste del af etymologiske oplysninger, fx information om ordenes oprindelse, den tidligst kendte form af et ord og hvilken type relationer ordet har til andre beslægtede ord (jf. Svensén 2004:398-399).

Ord kan grupperes efter hvordan de er blevet en del af sproget. De fleste ord hører til en af de følgende tre kategorier (jf. diskussion i Kvaran 2005:357):

- Arveord som gennemgår regelmæssige lydændringer og morfologiske udviklinger over tid.
- Låneord som et sprog overtager fra et andet sprog, typisk gennem kulturel eller sproglig kontakt.
- Nydannelser, ofte afledte og sammensatte ord som tit er dannet af eksisterende ordstof.

I tilfælde af et arveord kan man spore dets rødder tilbage i tiden, ofte til tilsvarende ord fra ældre sprogstadier og muligvis rekonstruktioner af hypotetiske urformer som ikke er belagt i skriftlige kilder. Tit kan brugeren danne sig et overblik over den historiske udvikling, dvs. hvordan ordet har ændret sig i form og betydning over tid, herunder fonetiske, morfologiske eller semantiske ændringer, og for at illustrere udviklingen bliver der oplistet kognater, dvs. beslægtede ord i samme eller andre sprog der deler en fælles rod eller oprindelse og viser sproglige forbindelser.

En del ord er kommet ind i et sprog ad andre veje end fra ældre sprogstadier som arveord. Mange af dem ville høre til kategorien låneord i bred forstand. Låneord bevarer ofte træk fra deres oprindelsessprog og er ikke et resultat af naturlig intern sproglig udvikling. Fremmedord er en type låneord. I disse tilfælde er der tale om lånehistorie, dvs. information om hvorvidt ordet er lånt fra et andet sprog og muligvis også hvornår det skete, ofte med angivelse af relevante kilder.

En anden kategori af ord består af nydannelser som ofte er sammensætninger og afledte ord: Det kan være ord som er tæt beslægtet med både arveord og låneord, men som ikke har direkte tilsvarende former på ældre sprogstadier eller i beslægtede sprog.

Ved alle kategorier af ord kan det være relevant at diskutere semantisk udvikling, dvs. ændringer i ordets betydning, herunder fx udvidelse eller indsnævring af betydningen. Det samme gælder oplysninger om den tidligst belagte form af ordet i historiske kilder. I nogle tilfælde kan det være gavnligt at diskutere variationer inden for det samme sprog hvis de eksisterer, fx dialektale former eller regionale anvendelser der har afvejet fra standardformen.

I mange tilfælde er der tvivl eller uklarhed vedrørende ordenes herkomst, fx kan låneord være meget gamle eller kommet ind i tidligere stadier af sproget, og de bliver på den måde også en slags arveord. Låneoversættelser eller kalker er også en slags blanding af låneord og nydannelser. Beslægtede sprog kan have identiske processer ved orddannelse uafhængigt af hinanden, så det er ikke altid muligt at se om et ord er arvet i to beslægtede sprog fra et fælles tidligere sprogstadium, eller om det er dannet uafhængigt i to sprog på baggrund af lignende morfologiske processer. Der findes andre kategorier af ord, såsom neologismer eller forskellige analogiske formationer, men de bygger tit også på eksisterende ordstof.

Som man kan se af dette korte sammendrag, er der mange typer informationer og mange forskellige processer i spil når man skal gøre rede for et ords oprindelse og slægtskab med andre ord. Det er vigtigt at en etymologisk ordbog kan fremsætte disse typer oplysninger på en klar og tydelig måde, og at brugeren kan danne sig et hurtigt overblik over de store træk i et ords historie.

2.2 Islandsk og dets rødder

For at kunne diskutere islandske etymologier er det nødvendigt at gøre rede for hvordan islandsk hænger sammen med andre beslæg-

tede sprog. Islandsk er et nordisk sprog, dvs. i familie med andre sprog i de nordiske lande (jf. Haugen 1976). Sammen med de øvrige nordiske sprog repræsenterer islandsk de nordgermanske sprog som er den ene af de tre germanske sproggrene (vestgermansk, østgermansk og nordgermansk) som har mange udviklingstræk til fælles (jf. Harbert 2006). Germansk er en af de ti undergrupper som tilsammen udgør indoeuropæiske sprog: germansk, romansk, græsk, keltisk, balto-slavisk, indo-iransk, albansk, armensk, tokarisk og anatolisk. Man diskuterer stadig relationerne mellem forskellige undergrupper, og hvordan de har udviklet sig fra protoindoeuropæisk (se diskussion i Olander 2022).

2.3 Struktureringen af oplysninger i IO

I figur 1 kan man se etymologiske oplysninger fra den trykte IO som knytter sig til ordet *vatn* 'vand' (Magnússon 1989:1110). Her er der en del forskellige oplysninger, og man kan se hvor veldokumenteret etymologien til dette ord er.

vatn h. 'vökvi, lögur, blávatn; stöðuvatn, fljót, ...'; sbr. fær. og nno. *vatn*, sæ. *vatten*, d. *vand* (fsæ. *vatn*, fd. *watn*, *wadn*), gotn. *wato*; < germ. **watan-*, gamall n-st. sem líkl. er leif af heteróklítískri beygingu (með *(e)r*-endingu í nf. og þf. en *(e)n*-endingu í öðrum aukaföllum et.), sbr. fe. *wæter*, fsax. *water*, fhþ. *wazzer* (ne. *water*, nhþ. *wasser*). Sk. fsl. og rússn. *voda*, hett. *ya-a-tar* og gr. *(h)ýdōr* (hljsk.), lith. *vanduō* (s.m.) og lat. *unda* 'alda'. Óvíst er um tengsl við nno. *vete*, *vetu*, *vutu* kv. 'vætuborin lægð, blautt engi, ...'; < germ. **wetōn*? Af *vatn* er leidd so. **vatna** 'brynnna, fljóta yfir, ...', sbr. fær., nno. og sæ. *vatna* s. og d. *vande* í svipaðri merk.; *vatn* (ie. **(a)ue-d-* e.t.v. < **(H₂)ue-d-*) líkl. fjarskylt *aur* (1) og *úr* (2), *væsa* (1) og *unn(u)r* (2) (ie. **(a)ue-r-*, **(a)ue-s-*, **(a)ue-t-*). Sjá -*vetni*, *vát(u)r*, *votur*, *vaska*, *vetur*, *otur* (1), sbr. og *vatli*, *vatr*, *vaturpassi*, *vati* (1), *væska* og *væta*.

Figur 1: Opslagsordet *vatn* 'vand' fra den trykte ordbog.

Her får brugeren klart overblik over beslægtede ord i andre germanske og indoeuropæiske sprog. Man kan se at ordet oprindeligt har haft to vekslende stammetyper der endte på *r* eller *n*. Denne veksling har overlevet indtil i det mindste germansk tid, som det fremgår hvis vi ser på resultatet i norrønt/islandsk: *vatn* i modsætning til *water/wasser* i engelsk og tysk. Det fremgår også tydeligt at der er flere beslægtede ord der er attesteret i islandsk. Verbet *vatna* 'vande' er et afledt ord markeret med fed skrift. Andre beslægtede ord som tillige er opslagsord i ordbogen, er gengivet med kursiv, fx ordet *aur* 'vådt mudder' der stammer fra samme rod, adjektivet *vátr/votur* 'våd' og verbet *vaska* 'vaske'. Andre interessante slægtskaber er ordet *vetur* 'vinter' (oprindeligt betydning måske 'våd-sæson') og *otur* 'odder' = 'vand-dyr'. De ord vi ser allernederst i artiklen, som *vatr* og *vaturpassi*, viser sig at være specialiserede låneord der er lånt fra tysk, muligvis via dansk. Her er *r* en del af stammen, hvilket er et vest-germansk træk og afslører ordenes oprindelse som låneord i islandsk.

3. En digital etymologisk ordbog

Som det fremgår af afsnit 2, er det ganske mange oplysninger som præsenteres i en etymologisk ordbog. Det kan være udfordrende at finde frem til dem alle sammen i et trykt værk hvor man kun kan søge alfabetisk efter opslagsord. Informationernes natur og kompleksitet gjorde at man i 2010'erne indså at det ville øge IO's brugbarhed markant hvis ordbogen kunne digitaliseres og gøres tilgængelig og søgbar online.

3.1 Oprindelige digitale filer

IO var et af de første publicerede værker fra *Orðabók Háskólans* der blev produceret digitalt. Selvom Ásgeir Blöndal Magnússon

udførte størstedelen af sin forskning manuelt, dvs. med noter nedskrevet på papir, blev hans udkast behandlet digitalt før publikationen. Materialet blev i første omgang tastet ind på en computer, og efterfølgende blev bogen struktureret og sat op med TeX-software, hvilket var en god måde at håndtere de mange forskellige bogstaver og diakritiske tegn som kan forekomme når man har eksempler fra mange forskellige sprog samt rekonstruerede urformer (jf. indledningen i Magnússon 1989). Det resulterede i en klar og læselig trykt bog der fik en positiv modtagelse af alle der var interesserede i det islandske ordforråds historie.

Efter at den trykte bog udkom i 1989, blev de oprindelige TeX-filer bevaret i det leksikografiske instituts digitale arkiver. Ikke alle computerfiler fra firserne har imidlertid overlevet opbevaring og flytning fra en computer til en anden. Det var heller ikke tanken, fordi man dengang mente at når den trykte bog var udkommet, var der ingen særlig grund til at gemme gamle digitale filer, især ikke hvis de optog meget plads på computerne. Heldigvis blev TeX-filerne fra arbejdet med IO skånet, hvilket gjorde arbejdet meget nemmere da man for alvor begyndte at overveje en online digital version af bogen tyve år senere.

3.2 Digital udgave af IO på en webportal

Udarbejdelsen af en digital udgave af IO blev udført i forbindelse med en ny webportal, *Málið.is*, der blev lanceret i 2016 (jf. Steingrímsson et al. 2018). Formålet med portalen var at give adgang til en række sprogdata-baser som Árni Magnússon-Instituttet for Islandske Studier på det tidspunkt havde ansvar for, herunder *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls* (BÍN, 'database over alle ords bøjningsformer'), *Íslensk nútímamálsorðabók* (OMI, 'Ordbog over Moderne Islandsk'), *Íslensk stafsetningarorðabók* (ÍS, 'Islandsk retskrivningsordbog') og *Íðorðabankinn* (ÍOB, 'termbanken'). Det blev besluttet at denne første version af *Málið.is* også skulle inde-

holde adgang til den etymologiske ordbog, og man gik derfor i gang med at klargøre materialet til en online udgave.

Selvom de oprindelige TeX-filer kunne tilgås, indeholdt de en stor mængde tilpasset opmærkning, hvilket betød at det ikke var muligt at parse filerne efter en moderne standard (TeX-parser). For at imødegå denne udfordring blev der skrevet en brugerdefineret parser i Python som læste alle filerne igennem og konverterede dem til HTML. Denne parser udtrak også nøgleord fra opslagene i IO og organiserede dataene i en SQL-database til webadgang på *Málið.is*. Resultatet blev en digital version af IO som kunne publiceres online, og en omfattende database hvor oplysningerne blev struktureret og gemt.

Den første webudgave af IO var dog ufyldstgørende. Den gav kun brugerne mulighed for at søge på opslagsord, man fik ikke overblik over struktur og indhold, og det var ikke muligt at se hvilke opslagsord der fandtes i databasen. Adgangen var begrænset til ét ord ad gangen, og man kunne ikke blade frem og tilbage som i den trykte bog. Derudover manglede alle metaoplysninger, fx kildefortegnelse og forkortelser.

Derudover opdagede man at nogle opslag manglede i webudgaven på grund af fejl i TeX-markeringen, men det var svært at afgøre hvilke ord der var tale om. På *Málið.is* fandtes i alt 24.054 opslag fra IO, men da den trykte bog ikke indeholdt oplysninger om det samlede antal opslagsord, var det svært at bedømme helt præcist hvor mange og hvilke ord der manglede.

Den originale TeX-parser der blev skrevet til den første digitale version på webportalen, blev nu brugt til at søge efter de manglende poster som var blevet sprunget over. For at finde de manglende poster søgte man mere eller mindre tilfældigt efter ord som man vidste var i den trykte udgave. Et af de ord der manglede, var ordet *rostungur* 'hvalros'. I dette tilfælde var ordets opmærkning fejlbehæftet, og det førte til at ordet ikke blev taget med af parseren. Der viste sig at være flere tilfælde hvor lignende fejl havde afstedkommet at ordet blev sprunget over. Denne proces med at identificere

fejl, rette dem i parseren og køre processen igen resulterede i i alt 24.471 opslag fra TeX-filerne, 417 flere end i den oprindeligt publicerede version på webportalen, og forhåbentlig alle opslag der forekommer i den trykte udgave af IO.

3.3 IOW – en ny webplatform for IO

Efter at denne begrænsede version af IO havde eksisteret som en del af webportalen i nogle år, begyndte man i 2022 at arbejde med at udvikle en mere avanceret digital udgave der kunne revitalisere IO ved at præsentere materialet på en ny måde. For at lave den skulle man udtrække en del oplysninger fra de oprindelige TeX-filer for at få en computer til at forstå hvordan ordenes indbyrdes relationer blev beskrevet i den trykte tekst og tolke det på en systematisk måde. Resultatet blev en ny digital webplatform, IOW, der blev publiceret online med adgang til hele IO's materiale.

For at illustrere processen med at udtrække oplysninger fra TeX-opmærkningen skal vi se nærmere på opslaget for ordet *heimur* 'verden', da det er en ret kompliceret artikel som er rig på både krydsreferencer og referencer til ord fra andre sprog (jf. figur 2).

Opslagsord	heimur k. 'jarðríki, veröld; alheimur; veraldargæði;
Andre sprog	mannfólk; þheimkynni, bústaður; sbr. fæf. heimur
Ord på andre sprog	'veröld', nno. heim 'heimkynni, sjónhringur, svæði,
Betydning (andre sprog)	lofthvel, veröld', sæ. hem , d. hem 'heimkynni, heimili',
Henvisning (andre opslag)	fe. hām (nc. homē), fhþ. heim 'heimkynni, bústaður', gotn.
	haims 'þorp'; < germ. * haima- , * haimi- ; sk. fsl. sémja
	'hjú, þræll', lith. šeimýna , lett. sāime 'hjú'; upphafl.
	merk. '(fjölskyldu)bústaður, aðsetur'. Sbr. gr. keitai
	'ligger', koimāō 'háttá (e-n), svæfi', lat. cūnae 'vagga,
	hreidur (< * koi-nā), af je. * kei- 'liggera'.
	Merkingarþróunin, 'heimastöðvar > veröld', á sér ýmsar
	hlöðstaður, sbr. rússn. mir 'þorpsfélag; friður, veröld',
	gotn. midjungards , fe. middangeard 'veröld' (eiginl.
	miðgarður). Heim- , -heimur kemur fyrir sem liður í
	mannanöfnum og örn. Sjá heim , heima (1), heimill , heimta ,
	hið , hjón , hjú (1), hýbýli , hyr og hyski .

Figur 2: Opslaget *heimur* fra IO, hvor datatyper er blevet analyseret og markeret.

Figur 2 viser artikelstrukturen. Den indeholder først opslagsordet, efterfulgt af grammatiske oplysninger (dvs. *k* = *karlkyn* 'maskulin') og forklaring af ordets betydning inden for enkelte anførselstegn. Derefter følger en liste over lignende ord på andre relaterede sprog, der viser etymologiske forbindelser. Hver del indeholder en forkortelse af det relevante sprogs navn, ordet det refererer til på det andet sprog, og betydningen af dette ord på det pågældende sprog (fx nno [nynorsk]. *heim* 'heimkynni, sjónhringur, svæði, lofthvel, veröld')¹. Nederst i artiklen er der anført andre ord inden for samme opslag, dvs. forleddet *heim-* og efterleddet *-heimur*, som forekommer i person- og stednavne, efterfulgt af henvisninger til andre opslagsord i ordbogen (dvs. *heim*, *heima* (1), *heimill* osv.). Disse oplysninger åbner op for muligheden for at koble opslag sammen på en måde der ikke var mulig i den trykte bog. Hvis der i andre artikler forekommer henvisninger til de samme ord fra andre sprog, er der mulighed for at linke artiklerne sammen via disse ord.

For at løse disse opgaver og udtrække den relevante information blev der brugt regulære udtryk ("regular expressions") i Python. ChatGPT blev også brugt til at hjælpe med formuleringen af udtrykkene. Alle artikler blev behandlet på denne måde, og information om referencer blev gemt i specifikke tabeller i databasen. Hvis der opstod fejl, blev de rettet ved at justere det relevante regulære udtryk og lave en ny kørsel. Resultatet blev en stor tabel med referencer både til beslægtede sprog og til andre opslagsord i IOW.

Ved udviklingen af brugergrænsefladen til den nye platform blev disse referencer brugt for at gøre det muligt for brugeren at tilgå materialet på en innovativ måde med øget funktionalitet. Det blev gjort muligt at søge både efter opslagsord og i artikeltekst. Det betyder at når en bestemt artikel bliver vist, har man mulighed for at klikke videre til andre opslagsord der refereres til. Man har også links til ord fra andre sprog, jf. eksempel i figur 3.

1 Dvs. 'hjemegn, horizont, område, himmelhvælving, verden'.

heimur, Heim-, -heimur

Færsla Venslanet

heimur k. 'jarðríki, veröld; alheimur; veraldargæði; mannfólk; †heimkynni, bústaður'; sbr. [fær.](#) *heimur* 'veröld', [nno.](#) *heim* 'heimkynni, sjónhringur, svæði, lofthvel, veröld', [sæ.](#) *bem*, [d.](#) *hjem* 'heimkynni, heimili', [fe.](#) *bām* (ne. *home*), [fhp.](#) *heim* 'heimkynni, bústaður', [gotn.](#) *batms* 'þorp'; < [germ.](#) **haima*-, **haimi*-; sk. [fsl.](#) *sémtíja* 'hjú, þræll', [lith.](#) *šeimýna*, [lettn.](#) *sàime* 'hjú'; upphaf. merk. '(fjölskyldu)bústaður, aðsetur'. Sbr. [gr.](#) *keṓtai* 'liggur', *koimáō* 'háttá (e-n), svæfi', [lat.](#) *cūnae* 'vagga, hreiður' (< **koi-nā*), af [ie.](#) **kei*- 'liggja'. Merkingarþróunin, 'heimastöðvar > veröld', á sér ýmsar hliðstæður, sbr. [rússn.](#) *mír* 'þorpsfélag; friður, veröld', [gotn.](#) *midjungards*, [fe.](#) *middangeard* 'veröld' (eiginl. *miðgarður*). **Heim-, -heimur** kemur fyrir sem liður í mannanöfnum og örn. Sjá [heim](#), [heima](#) (1), [heimill](#), [heimta](#), [bið](#), [bjón](#), [hjú](#) (1), [býbýli](#), [hýr](#) og [hyski](#).

eiginl. eiginlegur, eiginlega e-n einhvern
k. karlkyn merk. merking

Sjá

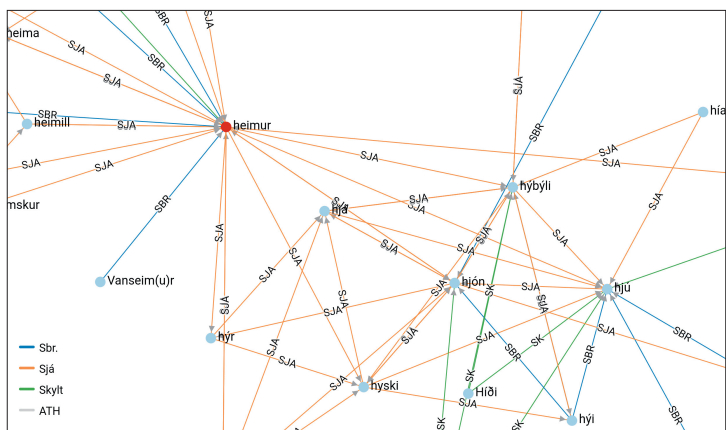
→ heim → heima (1)
→ heimill → heimta
→ hið → hjón
→ hjú (1) → hýbýli
→ hýr → hyski
← Freyland ← heima (1)
← heiman ← heimi
← heimill ← heimskur
← hið ← hjón

Skylt

← Heimir

Figur 3: Opslagsordet *heimur* i IOW.

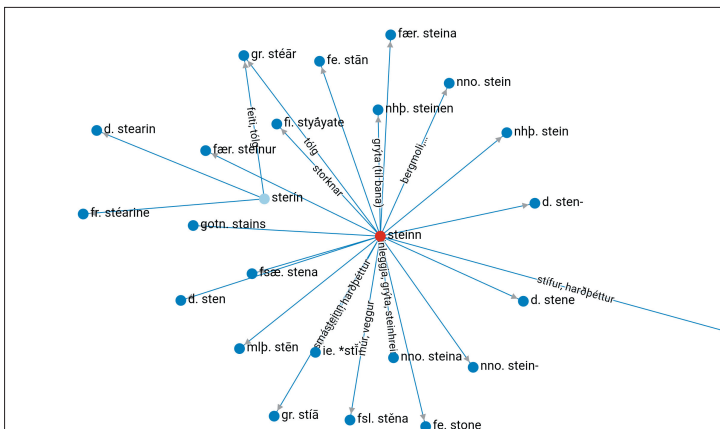
Figur 3 viser et typisk opslag i IOW. Ud over oplysningerne fra den trykte bog er der mulighed for at få en mere visuel oversigt over relationer mellem ord og sprog. Det gør man ved at generere netværksgrafer, dvs. grafiske diagrammer af ordenes indbyrdes koblinger. Det betyder at brugeren har mulighed for hurtigt at danne sig et overblik over hvordan et bestemt ord hænger sammen med andre ord. Brugeren kan se tilknytninger til andre artikler der refereres til i den pågældende artikel, såvel som artikler der refererer til den. Det visuelle diagram viser de andre relevante opslag i i alt tre "generationer" fra den oprindelige artikel. Et eksempel på et sådant diagram vises i figur 4.

Figur 4: En del af netværksgrafen der viser relationer til ordet *heimur* 'verden' (jf. IOW).

I figur 4 kan man se opslagsordet *heimur* og hvordan dette ord hænger sammen med andre ord. Man kan fx se en kobling til ordet *hjón* 'ægtepar' som ligeledes har en henvisning til *heimur*. Endvidere kan man se ordet *hirð* 'hof, hird' som der henvises til fra *hjón*, ligesom der henvises fra *hirð* til *hérað* 'herred'. Der skelnes mellem fire typer relationer, som har hver sin farve: *sjá* 'se', *skýlt* 'beslægtet', *sbr.* 'jf.' og *ATH* 'obs.'. Hele netværket for *heimur* er ganske stort, men diagrammets interaktivitet gør det nemt for brugeren at fokusere på ét ord ad gangen og dets umiddelbare slægtninge.

Man kan tilgå lignende diagrammer der viser forbindelserne mellem ord i andre beslægtede sprog, som det ville være helt umuligt at finde frem til i den trykte bog. I de tilfælde bruger man information om ord fra en bestemt artikel og kobler dem sammen med andre artikler hvor det samme ord diskuteres. Et eksempel vises i figur 5.

Figur 5: Netværksgraf der viser en række ord fra beslægtede sprog, der er relateret til opslagsordet *steinn* 'sten' (IOW).

I figur 5 kan man se hvordan ordet *steinn* 'sten' er knyttet til låneordet *sterín* 'stearin' igennem det græske ord *stéar*. Ordet *sterín* stammer fra det græske ord som har oprindelse i den samme indoeuropæiske rod som man finder i arveordet *steinn*. Den slags visualiseringer kan være gavnlige for at se hvordan ord bliver koblet sammen igennem de oplysninger der forekommer i artiklerne i IOW. På den måde kan man spore forbindelser som er svære at finde frem til i den trykte bog.

Det er dog ikke kun etymologiske forbindelser der diskuteres i IO, men også andre typer relationer mellem ord. For eksempel bliver ordet *heimur* også knyttet til personnavnet *Valdimar* igen gennem det russiske ord *mír*. Grunden til at ordet *mír* bliver nævnt i forbindelse med *heimur*, er dog ikke at de stammer fra samme rod, men derimod at det russiske ord udviser en semantisk udvidelse som er parallel til den man finder i ordet *heimur*, dvs. fra betydningen 'hjem' til 'verden', dvs. *mír* 'bygd, samfund, verden'. *Valdimar* (fra det russiske *Vladimir*) er et kompositum hvor andet led er det russiske ord *mír*, og dette er grunden til koblingen mellem *heimur* og personnavnet *Valdimar* selvom disse ord ikke er etymologisk relateret.

3.4 Yderligere oplysninger

En af begrænsningerne i den første online udgave af IO var at man kun kunne søge på enkelte opslagsord. Der manglede en del supplerende materiale som fandtes i den trykte udgave, fx registre og liste over forkortelser, liste over henvisninger og bibliografi. På IOW har man forsøgt at organisere de supplerende oplysninger og gøre dem tilgængelige på en overskuelig måde. På figur 6 kan man se hvordan oplysningerne er organiseret, og hvordan undersiden *Skammstafanir* og *flokkar* 'forkortelser og grupperinger' er struktureret under fire faner.

Tungumálaheiti	Skammstafanir	Rit	Nafnaflokkar
Tungumálaheiti og lýsingarorð af þeim dregin			
afinn.	austur-finnska		
afrank.	austur-frankíska		
afrísn.	austur-frísneska		
agerm.	austur-germanska		
agotn.	austur-gotneska		
akkad.	akkadíska		

Figur 6: Fanen *Tungumálaheiti* på undersiden *Skammstafanir* og *flokkar* på IOW.

På denne underside findes fire faner: *Tungumálaheiti* 'sprogtermer', *Skammstafanir* 'forkortelser', *Rit* 'værk der henvises til' og *Nafnaflokkar* 'navnekategorier'. Fanen *Tungumálaheiti* vises i figur 6. Den indeholder forkortelser over sprog og afledte adjektiver, fx *gríska* 'græsk' (sprog) og *grísk-rómversk* 'græsk-romersk' (adj.).

Under fanen *Skammstafanir* findes alle andre forkortelser der forekommer i IO. Det er bl.a. symboler der har særlig betydning,

fx ☉ der betyder at ordet kun forekommer i et begrænset geografisk område i talesprog. Fanen *Rit* indeholder en liste over citerede værker, ofte islandske middelalderværker, men også kendte skriftlige kilder fra andre lande. Nogle gange refereres der til bestemte udgaver af det pågældende værk eller visse forfattere (jf. figur 7).

Bhagavad-gita	Fornindverskt heilræðaljóð
Bibl.	Biblían
Bisk.	Biskupa sögur 1–2. Khöfn 1858, 1878
Bjólfskviða	Fornenskt kvæði frá 8. öld
Bólu-Hjálmar	Hjálmar Jónsson frá Bólu. Ritsafn II, V. Rvík 1949
Bósa s.	Bósa saga (Fornaldars.)

Figur 7: Uddrag af listen over henvisninger.

I figur 7 kan man se et tilfældigt uddrag af referencelisten, der viser forskellige kildetyper: *Bhagavadgita*: et oldindisk digt, *Bibelen*, *Biskupasögur*: islandske fortællinger om biskopper fra middelalderen, *Beowulf*: et oldengelsk digt, *Bólu-Hjálmar* (1796-1875): en islandsk digter og *Bósa saga*: en oldtidssaga fra det 14. århundrede. Til venstre ses forkortelsen som den forekommer i IOW, og til højre den fulde titel. Man kan trykke på hver enkelt reference og se de pågældende artikler hvori referencen bliver nævnt.

Den sidste fane *Nafnaflokkar* har ikke et tilsvarende afsnit i den trykte udgave. Her har man tilføjet en mulighed for at slå forskellige navnetyper op der forekommer i IO. Navnetyper bemærkes nogle gange i artikelteksten (fx *nafn á x* eller *heiti á x* 'navn på x'), og her har man samlet de 15 hyppigst forekommende grupper, bl.a. *árheiti* 'flodnavne', *dvergsheiti* 'dværgenavne', *eyjarheiti* 'ønavne', *goðsöguleg heiti* 'mytologiske navne', *hestsheiti* 'hestenavne'. IOW gør det muligt for brugeren at tilgå disse oplysninger samlet på ét sted og klikke videre til de relevante opslag.

3.5 Udfordringer

Ved gennemgang af materialet har vi fundet frem til nogle udfordringer som kræver en særlig behandling. Det drejer sig både om problematiske forhold i det oprindelige materiale og tekniske problemer.

Nogle af forkortelserne kan være tvetydige. For eksempel er forkortelsen ”no.” både brugt for *nafnorð* ’navneord, substantiv’ og *norska* ’norsk’. Det samme gælder forkortelsen ”sk.” *skylt* ’relateret’ som også bliver brugt som forkortelse for *skoska* ’skotsk’. Tvetydige forkortelser som disse skulle behandles på en særlig måde hvor man forsøgte at definere i hvilken sammenhæng de forekommer, og lave regler der kunne skelne mellem dem. Det virker i de fleste tilfælde. Dog er det muligt at unøjagtigheder stadig kan forekomme, især islandske substantiver der bliver tolket som norske. Sådanne fejl bliver rettet når de opdages.

Som tidligere nævnt er IO et forfatternærk og under ophavsret. Det betyder at man ikke kan ændre IO’s indhold selvom man støder på fejl og mangler. Ved gennemgangen af den trykte udgave er det klart at oplysninger vedrørende ordenes alder i sproget eller tidspunkt for første belæg i skriftlige kilder i mange tilfælde ikke er korrekte. Disse oplysninger er ikke knyttet til alle opslagsord, men derimod næsten udelukkende til de ord der ikke forekommer i middelalderkilder, se opslaget for adjektivet *fallegur* ’smuk, køn’ i figur 8.

fallegur l. (16. öld) ‘fagur, snotur, laglegur’; sbr. [fær.](#) *falligur* ‘fagur’, [nno.](#) *fallig* ‘liðugur’, [jó.](#) *falle* ao. ‘all-, mjög’; e.t.v. af so. *falla*, sbr. [nhp.](#) *gefällig* ‘geðþekkur, snotur’, [nno.](#) *felleleg* ‘hæfandi’. Aðrir ætla að orðið sé < *far-ligr* (í [fisl.](#) skáldam.) ‘laglegur, lögulegur’ (m.a. um skip). Vafasamt.

Figur 8: Opslaget *fallegur* ’smuk, køn’ fra IOW.

Ifølge oplysningerne i IO er ordet *fallegur* først belagt i det 16. århundrede. En nærmere undersøgelse viser dog at ordet findes allerede i skriftlige kilder fra 14. og 15. århundrede, som det fremgår af opslag i *Ordbog over det norrøne prosasprog* (ONP), en online digital ressource over middelaldersproget i Island og Norge. Der er mange flere lignende tilfælde hvor der findes ældre belæg for opslagsord end det fremgår af IO.

Dette tilfælde og andre lignende understreger den problematik der kan opstå når videnskabelige værker, såsom ordbøger skrevet af en afdød forfatter, ikke kan opdateres på grund af deres statiske tilstand. Når den oprindelige forfatter ikke længere er i live, overgår ophavsretten normalt til dennes efterkommere. Hvis arvingerne ikke er interesseret i at vedligeholde eller videreudvikle det videnskabelige værk, skaber det problemer med at holde materialet relevant og opdateret. Denne situation begrænser den akademiske udvikling, da nye indsigter eller data ikke kan inkorporeres i et værk der stadig er beskyttet af ophavsretten, på trods af dets potentiale for videre forskningsmæssig relevans. De eneste muligheder kan være at lave en slags kommentar til det oprindelige værk, lave et nyt supplerende værk eller starte forfra, hvilket kan være både tids- og ressourcekrævende, samtidig med at det kan være en udfordring at opnå den samme autoritet som det oprindelige værk har.

3.6 Fremtidsperspektiver

Som vi har set, er det muligt at visualisere mange af relationerne mellem ord og sprog der er præsenteret i den trykte IO. Det er dog ikke altid klart af hvilken art relationerne er. En af udfordringerne i fremtiden vil blive at forbedre disse oplysninger og gøre det klarere hvilken relation der eksisterer mellem ordene, fx direkte kognater eller lignende semantisk udvikling.

Selvom ordbogens indhold ikke kan opdateres eller omstruk-

tureres, er der dog mulighed for at udarbejde supplerende materiale, måske i form af noter eller kommentarer til de relevante artikler hvor man enten er stødt på deciderede fejl eller gerne vil tilføje supplerende oplysninger. Det kunne være en god midlertidig løsning og mindre krævende end en gennemgribende revidering.

En mulig forbedring kunne være linkning til andre etymologiske ordbøger eller etymologiske oplysninger fra andre sprog. På den måde kunne brugeren få endnu mere omfattende diagrammer over ordenes relationer og muligvis finde frem til nyttige etymologiske oplysninger der ikke er præsenteret i IOW.

En anden måde at forbedre ordbogens brugbarhed på kunne være at indføre semantisk opmærkning hvor opslagsordene blev markeret med semantiske etiketter eller tildelt semantiske kategorier. Mange islandske ordbogsressourcer har allerede integreret oplysninger om betydningsområder i deres databaser (jf. Jóhannsson & Úlfarsdóttir 2024). Det ville være forholdsvis nemt at overføre disse semantiske informationer til hovedparten af opslagsordene i IOW.

Når vi tænker længere frem, ville det være ønskeligt om man kunne lave en aftale med ophavsrethaverne og få lov til at revidere IOW og opdatere den med både tilføjelse af nye opslagsord og supplerende informationer til de eksisterende artikler. Der er også behov for redaktionel revidering, fordi der er en del ord i IO som hører til sjældent eller specialiseret sprogbrug i moderne islandsk og enten skulle udgå eller have en særlig etikette. Drastiske ændringer er dog ikke realistiske i den nærmeste fremtid.

4. Afsluttende bemærkninger

Íslensk orðsifjabók indeholder mange nyttige informationer som det er værdt at gøre tilgængelige på en digital platform. En statisk ordbog kan revitaliseres ved hjælp af forskellige søgefunktioner

og en ny bearbejdelse af materialet. Revitaliseringsprocessen og udviklingen af IOW har markant forbedret tilgængeligheden og brugervenligheden af IO, blandt andet gennem forbedrede søgemuligheder, visuelle diagrammer der viser ords relationer, og hyperlinks som gør det muligt hurtigt at navigere mellem opslag.

Der tilbagestår dog endnu nogle udfordringer i forbindelse med dataene og visningen af dem på IOW. Der kan forekomme fejlagtige henvisninger, og yderligere fejl skal også rettes. Regler om ophavsret begrænser udviklingen, men yderligere forbedringer er dog mulige selvom det oprindelige materiale ikke bliver ændret.

Litteratur

Ordbøger, korpusser og digitale resurser

BÍN = *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls*. Kristín Bjarnadóttir (red.). Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. <<https://bin.arnastofnun.is>> (marts 2025).

ÍOB = *Íðorðabankinn*. Ágústa Þorbergsdóttir (red.). Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. <<https://idordabanki.arnastofnun.is/>> (marts 2025).

IO = *Íslensk orðsifjabók*.

IOW = *Íslensk orðsifjabók*. [En digital webplatform] <<https://ord-sifjabok.arnastofnun.is>> (marts 2025).

Magnússon, Ásgeir Blöndal (1989): *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík: Orðabók Háskólans.

málið.is = Webportalen *málið.is*. Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. <<https://malid.is>> (marts 2025).

OMI = *Íslensk nútímamálsorðabók* [Ordbog over moderne islandsk]. Halldóra Jónsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.). Árni Magnússon-instituttet for islandske studier. <<https://islenskordabok.is>> (marts 2025).

ONP = *Ordbog over det norrøne prosasprog / A Dictionary of Old Norse Prose Online*. Københavns Universitet. <<https://onp.ku.dk>> (april 2025).

SOB = *Íslensk stafsetningarorðabók*. Jóhannes B. Sigtryggsson (ritstj.). Árni Magnússon-instituttet for íslandske studier. <<https://stafsetning.arnastofnun.is>> (marts 2025).

Anden litteratur

Haugen, Einar (1976): *The Scandinavian Languages: An Introduction to their History*. London: Faber and Faber.

Harbert, Wayne (2006): *The Germanic Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.

Johannsson, Ellert Thor & Thórdís Úlfarsdóttir (2024): The role of semantic fields in contemporary Icelandic dictionaries. I: Kristina Š. Despot, Ana Ostroški Anić & Ivana Brač (red.): *Proceedings of the XXI EURALEX International Congress 8–12 October 2024*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik. Cop. 75–85.

Kvaran, Guðrún (2005): *Íslensk tunga II. Orð. Handbók um beygingar- og orðmyndunarfræði*. Reykjavík: Almenna bókafélagið.

Malkiel, Yakov (1976): *Etymological Dictionaries. A Tentative Typology*. Chicago & London: The University of Chicago Press.

Olander, Thomas (red.) (2022): *The Indo-European Language Family. A Phylogenetic Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. <<https://doi.org/10.1017/9781108758666>>.

Steingrímsson, Steinþór, Ari Páll Kristinsson & Halldóra Jónsdóttir (2018): Málið.is: A Web Portal for Information on the Icelandic Language. I: Ásta Svavarsdóttir, Halldóra Jónsdóttir, Helga Hilmiðsdóttir & Þórdís Úlfarsdóttir (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 14. Reykjavík: Nordisk Forening for Leksikografi. 255–261.

Svensén, Bo (1987): *Handbok i Lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbete*. Stockholm: Esselte Studium & Tekniska nomenklaturcentralen.

Svensén, Bo (2004): *Handbok i Lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori og praktik*. Stockholm: Nordstedts Akademiska Förlag.

Trausti Dagsson
projektleder og udvikler
Árni Magnússon-instituttet for
íslandske studier
Arngrímshgata 5
IS-107 Reykjavík
trausti.dagsson@arnastofnun.is

Ellert Þór Jóhannsson
forskningslektor, ph.d.
Árni Magnússon-instituttet for
íslandske studier
Arngrímshgata 5
IS-107 Reykjavík
ellert.thor.johannsson@arnastofnun.is